

Vernepleierboka 2010
– 20 år etter reformen

Vernepleierboka 2010 – 20 år etter reformen

Rolf Magnus Grung, Hanne Line Wærness
og Cato Brunvand Ellingsen (red.)

Fellesorganisasjonen (FO)
Seksjonsrådet for vernepleiere

© Fellesorganisasjonen 2010

1. utgave, 1. opplag 2010

Redaksjonen har bestått av:

Rolf Magnus Grung, Hanne Line Wærness

og Cato Brunvand Ellingsen

Illustrasjoner: Herleik Kristiansen

Grafisk produksjon: LO Media

Brødtekst: 11/13 Bell

Papir: 100 g Arctic Matt

Opplag: 5000

ISBN: 978-82-90858-08-2

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverksloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Innhold

Forord	7
Innledning	9
MAY ØSTBY: «Så du kan ikke gå, men du kan ikke tvinge deg innpå ham heller, da!» <i>Utfordringer som kan oppstå når offentlige tjenester ytes på den private arena</i>	17
LAILA LUTEBERGET: Muligheter og dilemmaer i vernepleierfaglig arbeid	39
ANINE TERLAND: Vernepleieren – utfordringer i arbeidet med nødvendig og forsvarlig bruk av tvang – i et 20-årsperspektiv	64
ELIN ANDREASSEN, GRY GLORVIGEN, VÄRIN GLORVIGEN, KARIANNE TVIGERG OG ROLF MAGNUS GRUNG: Eksempler på vernepleierfaglig arbeid i voksenhabiliteringstjenestene	80
ANNA CHALACHANOVÄ OG PETER PALUGA: Felles forståelse og mangfoldig yrkeskultur?	99

SILJE NETLAND:

Vernepleieren i skolen

Miljøarbeidets plass i tilrettelagt undervisning 118

MARIT SJØRENGEN:

Vernepleieren i eldreomsorgen/demensomsorgen

God miljøterapi har ingen bivirkninger 128

ANN-MARI HAUG:

Er det plass til kjærighet når vi må gjøre så mye selv?

Å få et funksjonshemmet barn – og leve med det 140

TOR RYNNING TORP:

Er vernepleierutdanningen fortsatt ønsket

– og er den relevant? 154

SIV KARIN KJØLLMOEN:

En framtidvisjon for vernepleieren 190

Tillegg 201

Forord

I tidsrommet 1988 til 1996 ga Norsk vernepleierforbund ut fire artikkelsamlinger. Alle samlingene ble påvirket av ansvarsreformen, en reform som ikke bare medførte store forandringer for personer med utviklingshemning, men også for vernepleiere og vernepleierprofesjonen. Artikkelsamlingene representerte faglige bidrag fra flere vernepleiere som satte fokus på viktige faglige utfordringer, og bidro til synliggjøring av profesjonen.

Seksjonsrådet for vernepleiere (SRV) syntes nå det var på tide med en ny artikkelsamling som fokuserer på vernepleiefaglig arbeid. Vernepleierprofesjonen har endret og utviklet seg siden ansvarsreformen trådte i kraft for 20 år siden. Boken du nå leser gir et innblikk i deler av denne utviklingen. Med sine forskjellige bidrag i ulik form, derav en «bok» og ikke en «artikkelsamling», representerer den noe av mangfoldet som finnes innen vernepleiefaglig arbeid.

Fortsatt er det viktig å synliggjøre det arbeidet vernepleiere utfører. Regjeringen har bebudet at det skal rettes fokus mot utdanningene for velferdstjenestene gjennom en stortingsmelding. Også sett i lys av dette er det viktig å profilere vernepleierprofesjonen på ulike måter. Vernepleiere har ingen sterk tradisjon for å skriftliggjøre sine kunnskaper gjennom for eksempel artikler og essay. Vi håper at boka kan være et bidrag til dette.

I prosessen med boken valgte SRV redaktører fra eget seksjons-

råd. På den måten har SRV fulgt utviklingen av boka tett. Vi vil i tillegg til redaktørene takke fagkonsulent Olav Neerland som har lagt ned et stort arbeid med boken.

Det er med stor glede vi nå presenterer «Vernepleierboka 2010 – 20 år etter reformen». Vi håper den blir til inspirasjon og nytte for vernepleiere, studenter, ansvarlige myndigheter og andre som er opptatt av vernepleiefaglig arbeid.

Oslo, november 2010
Seksjonsrådet for vernepleiere
Fellesorganisasjonen (FO)

Innledning

1. januar 1991 trådte Ansvarsreformen for utviklingshemmede i kraft. Reformen innebar at Helsevernet for psykisk utviklingshemmede (HVPU) ble avviklet, og det helhetlige ansvaret for tjenestetilbudet til utviklingshemmede ble tillagt den enkelte kommune.

Ansvarsreformen har hatt stor betydning for vernepleiernes arbeidsfelt. Mens vernepleierne før 1991 i stor grad arbeidet innen spesialisthelsetjenesten (tidligere HVPU), ble tjenestene etter 1991 i stor grad utøvd innen deler av helse- og sosialtjenesten – med hovedvekt i de kommunale tjenestene.

Ansvarsreformen kom som en naturlig følge av et paradigmeskifte i omsorgsfilosofien for personer med utviklingshemning; fra en institusjonalisert segregeringstenking til en individrettet integreringstenking. Som en videreføring av dette omsorgsfilosofiske skiftet, fokuseres det i dag på inkludering, selvbestemmelse og deltagelse. Dette har også medført at kunnskapsinnholdet i vernepleierutdanningen har endret seg, og fra rammeplanen i 1999 har dette grunnlaget utvidet seg slik at vernepleiere har en bredere kompetanse enn tidligere. Denne breddekompetansen anvendes overfor ulike brukergrupper i helse- og sosialtjenesten, i barnehage og skole, i arbeidsmarkedsvirksomhet, kriminalomsorgen m.m.

«Vernepleierboka 2010 – 20 år etter reformen» er et forsøk på å anskueliggjøre utviklingen i vernepleierens arbeidsfelt de siste 20 årene, med et hovedfokus på tjenestetilbudet til utviklingshem-

mede. Boka er en samling tekster skrevet av vernepleiere (med unntak av Torp). Redaksjonen startet med tanker og refleksjoner om hvilke temaer som var ønskelig å belyse. På bakgrunn av dette ble aktuelle bidragsyttere kontaktet. Noen bidragsyttere takket ja og andre nei. Blant annet ønsket redaksjonen en artikkel om endringer i omsorgen for utviklingshemmede etter Ansvarsreformen, men aktuell artikkelforfatter takket nei til denne forespørselen. Likevel er det redaksjonens oppfatning at temaet er godt dekket i boken som helhet. Bokens tittel «Vernepleierboka 2010 – 20 år etter reformen» er dermed et dekkende navn. Det er også verd å merke seg at flere av artiklene slår fast at det fortsatt er et stort sprik mellom intensjonene om gode tjenestetilbud – og hvordan tjenestetilbudet faktisk fremstår.

Det juridiske grunnlaget for vernepleiernes helsefaglige kompetanse er et sentralt område som ikke er med som egen tekst i denne samlingen. Redaksjonen viser her til eget hefte som Seksjonsrådet for vernepleiere fikk utarbeidet i 2008. Andre temaer som vernepleierfaglig praksis i psykisk helsevern er også utelatt. Boka må derfor ikke anses å være uttømmende med tanke på å berøre områder som anses som sentrale for vernepleiere, men gir et bilde av noen vernepleieres hverdag i praksis – og tanker rundt dette.

Tekstene kan leses fortløpende og sammenhengende – eller de kan leses frittstående. Redaksjonen ønsker å understreke at de ikke står ansvarlig for innholdet i de ulike tekstene slik de er presentert her, og at de ikke nødvendigvis gjenspeiler redaksjonens faglige perspektiver. Tekstene står for seg selv – som den enkelte forfatters utsnitt av sin forståelse av virkeligheten.

Ansvarsreformen har vært omtalt som «den store boligreformen». I årene rundt og etter 1991 var mye av fokuset rettet mot bygging av ulike boformer, og at utviklingshemmede skulle bo i egne hjem. *May Østby* utfordrer og problematiserer selve begrepet «hjem», og viser til hvordan tjenesteyting i det private hjem har medført at tjenesteyteren i det daglige kan stå overfor en rekke utfordringer av etisk, relasjonell og kontekstuell karakter. Tjenes-

teyterens bevissthet om og forståelse av hjemmet som mer enn et fysisk hus kan påvirke måten vedkommende tilnærmer seg disse utfordringene.

Paradigmeskiftet i omsorgsfilosofien har medført et økt fokus på sentrale begreper som brukermedvirkning, deltakelse og selvbestemmelse. Vernepleiere arbeider ofte med personer som i liten grad hevder sine rettigheter, og *Laila Luteberget* setter i sin artikkel søkelyset på det spesielle ansvaret vernepleiere har for å ivareta retten til selvbestemmelse hos utviklingshemmede. Egen praksis er kanskje den viktigste læringsarenaen for å utvikle relasjonen mellom personen som har utviklingshemning og vernepleieren. Det stiller imidlertid krav til åpenhet og evne til refleksjon over egen yrkespraksis.

Krav til forsvarlig praksis endrer seg over tid. For vernepleiere har de siste 20 årene blant annet vært preget av endringer i faglige, etiske og rettslige krav og rammer for tjenesteutøvelsen. Vernepleiere håndterer situasjoner hvor det kan være helt nødvendig, legitimt og faglig og etisk forsvarlig å bruke tvang, og hvor arbeid med å finne andre løsninger ikke har vært mulig. *Anine Terland* setter søkelyset på utfordringer i arbeidet med nødvendig og forsvarlig bruk av tvang – i et 20 års perspektiv. Allerede i 1991 ble rettsikkerhet for mennesker med utviklingshemning satt på dagsordenen gjennom en NOU (1991:20), og la en viktig premiss for de lovreguleringene som er vedtatt i etterkant. Sentrale fokus i artikkelen er nødvendighet og forsvarlighet.

Voksenhabiliteringsteam (senere voksenhabiliteringstjenester) ble etablert ved Ansvarsreformen i 1991. Disse skulle ivareta spesialiserte oppgaver som man ikke kunne forvente ville bli tatt hånd om av de ordinære spesialisttjenestene. Mange vernepleiere arbeider i voksenhabiliteringstjenestene, og er delaktige i utvikling og gjennomføring av godt faglig miljø- og habiliteringsarbeid. Mange av «suksess-historiene» kommer aldri på trykk, og verken fagmiljø eller andre samarbeidspartnere får tilgang til det gode faglige arbeidet som utføres. *Elin Andreassen, Gry Glorvigen, Vårin Glor-*

vigen, Karianne Tvviberg og Rolf Magnus Grung beskriver forskjellige vernepleiefaglige bidrag i habiliteringsprosessen hvor det har blitt oppnådd gode resultater.

Endringer i omsorgsfilosofi og kunnskapsforståelse de siste 20 årene har påvirket både ferdig utdannede vernepleiere og innholdet i vernepleierutdanningen. Et begrep som har kommet stadig sterkere inn i vernepleierfaget er kulturbegrepet, og det er mange ulike innfallsvinkler til å forstå og utfordre dette fenomenet. *Anna Chalachanová* og *Peter Paluga* problematiserer kulturbegrepet og -forståelse ut fra uventede og interessante synsvinkler. Begreper som yrkesidentitet og yrkesforståelse belyses ut fra et mangfoldig og flerkulturelt perspektiv. Gjennom å trekke paralleller mellom det å sosialiseres inn en ny kultur og det å sosialiseres til et yrke, løftes det frem aktuelle spørsmål og refleksjoner til ettertanke.

«En skole for alle» er et mål for sentrale myndigheter, og det er en tematikk som har vært problematisert og debattert de siste 20 årene. En skole som skal møte og ivareta alle elever – uavhengig av funksjonsnivå – stiller nødvendigvis ulike faglige krav til dem som arbeider i denne skolen. Sentrale spørsmål i debattene har blant annet vært hvor skillet mellom «undervisning» og «opplæring» går, og hvilken kompetanse som best imøtekommer ulike elevers ulike behov. *Silje Netland* trekker i sitt essay frem erfaringer fra skolehverdagen, og viser via eksempler hvordan vernepleiefaglig kompetanse i skolen kan imøtekomme elever som «ikke har eller ikke kan få tilfredsstillende utbytte av det ordinære undervisnings-tilbudet». Det fokuseres blant annet på at alle elever skal ha muligheten til å utvikle sine evner slik at de kan påvirke egne liv i størst mulig grad.

Endringer i rammeplanen for vernepleierutdanningen (i 1999) ga vernepleieren en formell breddekunnskap som har vist seg å være ettertraktet i store deler av det offentlige hjelpeapparatet. Mennesker med funksjonsnedsettelse kan ha behov for et faglig blikk som jakter på mulighetene – og ikke kun fokuserer på begrensinger. *Marit Sjøengen* reflekterer rundt vernepleierens faglige

bidrag i eldre-/demensomsorgen, og viser hvordan miljøarbeid og miljøterapi er verdifulle innfallsvinkler til livsmestring hos mennesker som gradvis mister deler av sitt tidligere levde liv. Sykdomsfokusering og medikalisering utfordres gjennom påstanden «miljøterapi har ingen bivirkninger».

Å være vernepleier innebærer å møte foreldre og andre pårørende i ulike livssituasjoner og -faser. Som foreldre kan det oppleves som en ekstremt sårbar situasjon å få et funksjonshemmet barn – og å leve med det. Forventninger som brister, håp og tro om hverandre, tap og sorg, krav fra omgivelser og hjelpeapparatet. *Ann Mari Haug* drar oss som lesere med inn i et foreldreunivers som utfordrer, rører og berører. Vernepleierens blikk for den enkelte løftes frem på en ydmyk og respektfull måte.

Vernepleiere har fra utdanningen startet opp hatt mennesker med utviklingshemning som viktigste målgruppe. I forbindelse med gjennomføringen av Ansvarsreformen, var det en stor diskusjon om behovet for vernepleierutdanningen (og herunder vernepleiere). Vernepleiere ble beskyldt for å være en anakronisme som ville videreføre institusjonstankegangen, og å være dominert av et treningsparadigme som ikke ivaretok sentrale begreper som livskvalitet og brukermedvirkning. Ny rammeplan for vernepleierutdanningen i 1999 fanget opp de nødvendige faglige, etiske og juridiske endringene som Ansvarsreformen inneholdt. Rammeplassen gjennomgikk også en betydelig revisjon i 2003. Når *Tor Rynning Torp* likevel stiller spørsmålet om vernepleierutdanningen fortsatt er ønsket, så er det et betimelig spørsmål. De helse- og sosialfaglige utdanningene er igjen i søkelyset for mulige grunnleggende endringer. Det stiller krav til vernepleierutdanningen om å se på seg selv med et kritisk blikk.

Vernepleierutdanningen – og vernepleierprofesjonen – er med sine snart 50 år relativt unge i utdanningssammenheng. Antallet vernepleiere er i dag rundt 12 500 – og stigende. Fremskrivningstall og nasjonale reformer (som Samhandlingsreformen) viser at behovet for vernepleiere vil være økende i årene fremover. Verne-

pleiere har tradisjon for å vise politisk engasjement på vegne av våre brukere, og kan med rette kalles utsatte gruppers geriljasoldater. *Siv Karin Kjølmoen* trekker trådene tilbake til vernepleierens opprinnelse, via den aktuelle situasjonen i dag, og til mulige fremtidsvisjoner for vernepleierne. Flere og bedre vernepleiere som yter flere og bedre tjenester til marginaliserte grupper generelt – og mennesker med utviklingshemning spesielt – er en klar visjon. Norge kan bli et positivt «annerledesland» som andre land strekker seg etter, og vernepleiere kan kanskje bli en vanlig profesjon også utenfor våre landegrenser? De neste 20 årene vil vise det.

Fellesorganisasjonen (FO) har solidaritet, kompetanse og engasjement som sine slagord. Tekstene i «Vernepleierboka 2010 – 20 år etter reformen» viser arbeidet til solidariske, kompetente og engasjerte vernepleiere.

Oslo, november 2010
Rolf Magnus Grung
Hanne Line Wærness
Cato Brunvand Ellingsen

*Vernepleiere er ikke verdensmestre,
men hjelper folk å mestre verden!*

